

SEKTOR ROLNY W GOSPODARCE NARODOWEJ: ASPEKTY TEORETYCZNE I EMPIRYCZNE

Stanisław Kowalczyk

Mariola Kwasek

Warszawa, 16 września 2020 r.

**INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY**

**INSTYTUT EKONOMIKI
ROLNICTWA I GOSPODARKI
ŻYWNOŚCIOWEJ - PIB**

Porządek prezentacji

- Rolnictwo w teorii ekonomii
- Empiryczna weryfikacja podstawowych tendencji
 - metoda badań
 - źródła danych
 - wyniki badań
- Wnioski

Rolnictwo jako forma aktywności społecznej i gospodarczej

- Jedna z pierwszych form świadomej i zorganizowanej działalności człowieka,
- Cel - zaspokojenie podstawowej potrzeby człowieka, potrzeby zaspokojenia głodu,
- Obiekt zainteresowania panujących, filozofów, pisarzy, myślicieli, polityków, itd.,
- Arystoteles - „...*pierwszą potrzebą jest żywność*,,,” [Polityka, IV w. p.n.e.],
- Pierwotne źródło nadwyżki ekonomicznej,
- Spór o miejsce rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie
- Rolnictwo w teorii ekonomii:
 - (i) relacja rolnictwo – pozostałe sektory,
 - (ii) głównie siły zmian i rozwoju rolnictwa,
 - (iii) główne kierunki zmian/ewolucji.

Rolnictwo w teorii ekonomii

(1a) Relacja rolnictwo ↔ pozostałe sektory

Fizjokratyzm:

- rolnictwo jako podstawowy dział gospodarki,
- nowa wartość wytwarzana jest tylko w rolnictwie,
- tylko w rolnictwie praca jest pracą produkcyjną,
- *gdyby nie praca rolnika, rzemieślnik nie miałby co przetwarzać, a kupiec, czym handlować,*
- *duże gospodarstwa rolne nie tylko zwiększają wartość ziemi, ale są zdolne przynosić swoim właścicielom zadowalające dochody.*

[F. Quesnay (1694 – 1774), A. Popławski (1739 – 1799), A. R. J. Turgot (1727 – 1781)]

Merkantylizm:

- handel (zagraniczny) jako podstawowy dział gospodarki,
- kupcy jako najbardziej użyteczna część społeczeństw (Antoine de Montchrétien),
- pozostawanie zbyt dużej liczby ludzi w rolnictwie prowadzi do bezużytecznej produkcji (J. Steuart, 1805),
- handel jako działalność w ramach której bogactwo jednostek i społeczeństw cyrkuluje między ludźmi,
- handel pozwala wzbogacać własny naród „kosztem tych wszystkich, którzy z nim handlują, zamiast kosztem własnych rodaków” (J. Steuart, 1805).

[A. de Montchrétien/Montchrestien (1575 – 1621), J. Steuart, (1712 -1780)]

Rolnictwo w teorii ekonomii

(1b) Relacja rolnictwo ↔ pozostałe sektory

Ekonomia klasyczna:

- wzrost znaczenia działalności prowadzonej w miastach (przemysł, handel), kosztem działalności na wsi (rolnictwo),
- przepływ kapitału z rolnictwa do przemysłu i handlu,
- powstanie przemysłu „zrodzonego” przez rolnictwo (A. Smith, 1776/2015),
- *„Rolnictwo stwarza przemysł; wzrost przemysłu doskonali rolnictwo”* [Staszic S., 1790/2003],
- *„wszystkie działy gospodarki tworzą bogactwo bowiem pierwszym źródłem bogactwa jest praca, a ta występuje we wszystkich rodzajach wytwórczości”* [F. Skarbek, 1820].

[A. Smith (1723-1790), F. Skarbek (1792 -1866)]

Współczesna myśl ekonomiczna:

- spadek znaczenia rolnictwa w wymiarze względnym (Fisher/Clark/Fourastié),
- rolnictwo działem o zerowej, a nawet ujemnej wydajności krańcowej (A.W. Lewis, 1954),
- kwestia agrarna *versus* populizm agrarny (H. Bernstein),
- teorie/koncepcje: „zakorzenienia” (K. Polanyi, 1944/2010), „wielkiego pchnięcia” (P. N. Rosenstein-Rodan , 1959), błędnego koła ubóstwa (R. Nurske, 1971), niezrównoważonego wzrostu (A.O. Hirschmann, 1958) niestabilności systemów społecznych i gospodarczych (G. Myrdal , 1957), stadiów rozwojowych (W.W. Rostow 1959), nowego podziału pracy (A. Woś, 1979), fal rozwojowych (A. Toffler, 1985) , zrównoważonego rozwoju (WCED, 1987).

Rolnictwo w teorii ekonomii

(2a) Główne siły zmian i rozwoju rolnictwa

Lokalizacja głównych sił napędowych zmian w rolnictwie

- Siły napędowe w skali globalnej (globalizacja, międzynarodowy handel, postanowienia międzynarodowe - WTO, OECD, postęp techniczny, *zachowania konsumentów*),
- Siły napędowe w skali krajowej (zmiany poziomu PKB/*per capita*, procesy urbanizacyjne, polityka rolna, integracja łańcuchów dostaw, ograniczenia środowiskowe, *zachowania konsumentów*),
- Siły napędowe w skali lokalnej (zmiany demograficzne, poziom ochrony zdrowia, prawa własności w rolnictwie oraz ich zagwarantowanie, lokalna infrastruktura rolnicza, dostęp do rynku, *zachowania konsumentów*),
- Siły napędowe na poziomie gospodarstwa (dostęp do kapitału, inwestycje/innowacje, zmiany w organizacji produkcji i wydajności, „demografia” gospodarstwa),
- Model indukowanego rozwoju rolnictwa Hayami’ego -Ruttan’a (1985):
 - innowacje
 - postęp techniczny
 - zmiany instytucjonalne.

Rolnictwo w teorii ekonomii

(2b) Główne siły zmian i rozwoju rolnictwa

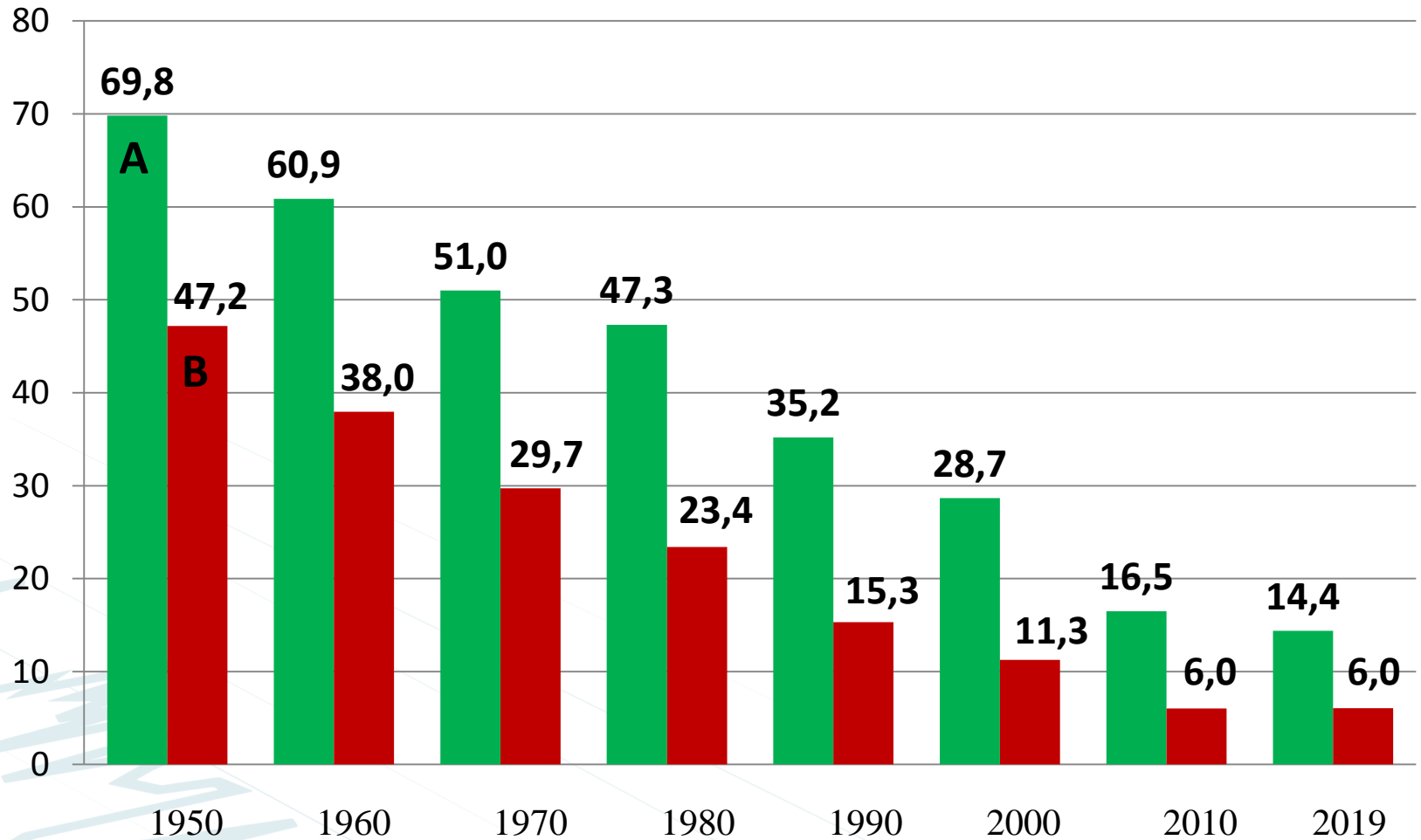
- Znaczenie poszczególnych sił napędowych zmian podlega ewolucji w czasie,
- Siły napędowe tkwią zarówno w samym rolnictwie, jak i jego otoczeniu,
- Są odmienne w krajach i regionach o różnych zasobach rolniczych czynników produkcji,
- Ich moc sprawcza jest konsekwencją osiągniętego poziomu rozwoju gospodarczego, czyli inne są w krajach wysoko- i niskorozwiniętych,
- W coraz większym stopniu są determinowane globalnymi wyzwaniami cywilizacyjnymi (narastające dysproporcje rozwojowe i dochodowe, zmiany klimatyczne, migracje, eskalacja konfliktów społecznych i militarnych).

Rolnictwo w teorii ekonomii

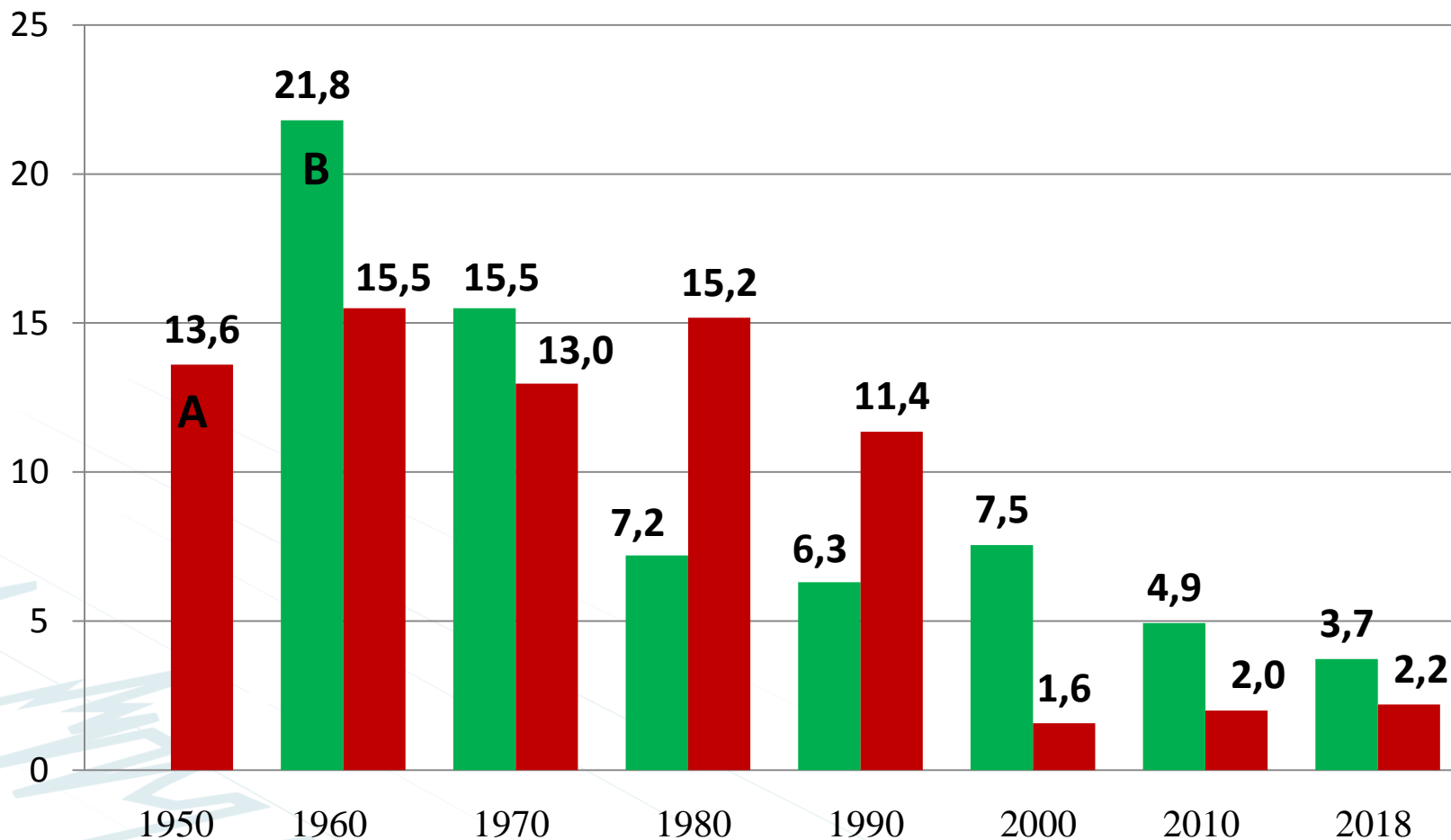
(3) Główne kierunki zmian – ścieżki ewolucji

- **Model (trójkąta) Herlemann'a - Stamer'a (1963):**
 - zmiany relacji czynników produkcji na różnych etapach rozwoju gospodarczego,
 - siła sprawcza ewolucji - ceny poszczególnych czynników produkcji kształtowane przez ich podaż,
 - 12 możliwych relacji (etapów), główne to: zagęszczenie, intensyfikacja, mechanizacja, wzrost obszaru gospodarstw.
- **Podstawowe etapy ewolucji rolnictwa:**
 - zagęszczenie – ekspansja przestrzenna (gospodarska ekstensywna),
 - intensyfikacja pracochłonna,
 - intensyfikacja kapitałochłonna (mechanizacja, wspierające znaczenie kapitału),
 - intensyfikacja „czysto” kapitałochłonna (dominujące znaczenie kapitału w formie materialnej (Tomczak F. 1983),
 - **współcześnie:** intensyfikacja kapitałochłonna (dominujące znaczenie kapitału intelektualnego).

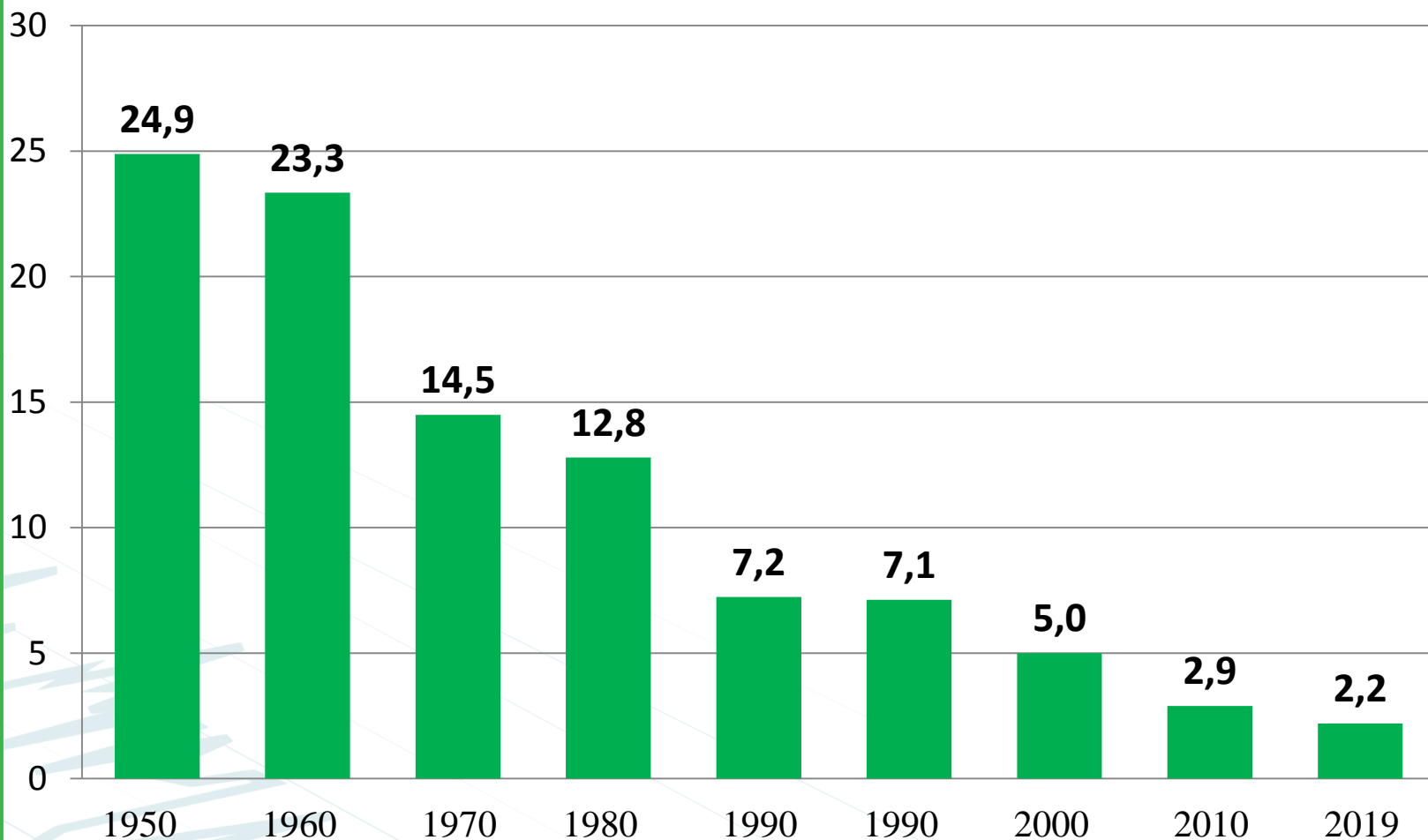
Udział pracujących w rolnictwie w ogóle zatrudnionych (A) oraz w ogóle mieszkańców Polski (B) w latach 1950-2019 – w %

Udział rolnictwa w wartości inwestycji (A) i środków trwałych (B) w Polsce w latach 1950-2018 – w %

Udział rolnictwa w dochodzie narodowym brutto (DNB)/produkcje krajowym brutto (PKB) Polski w latach 1950-2019 – w %*

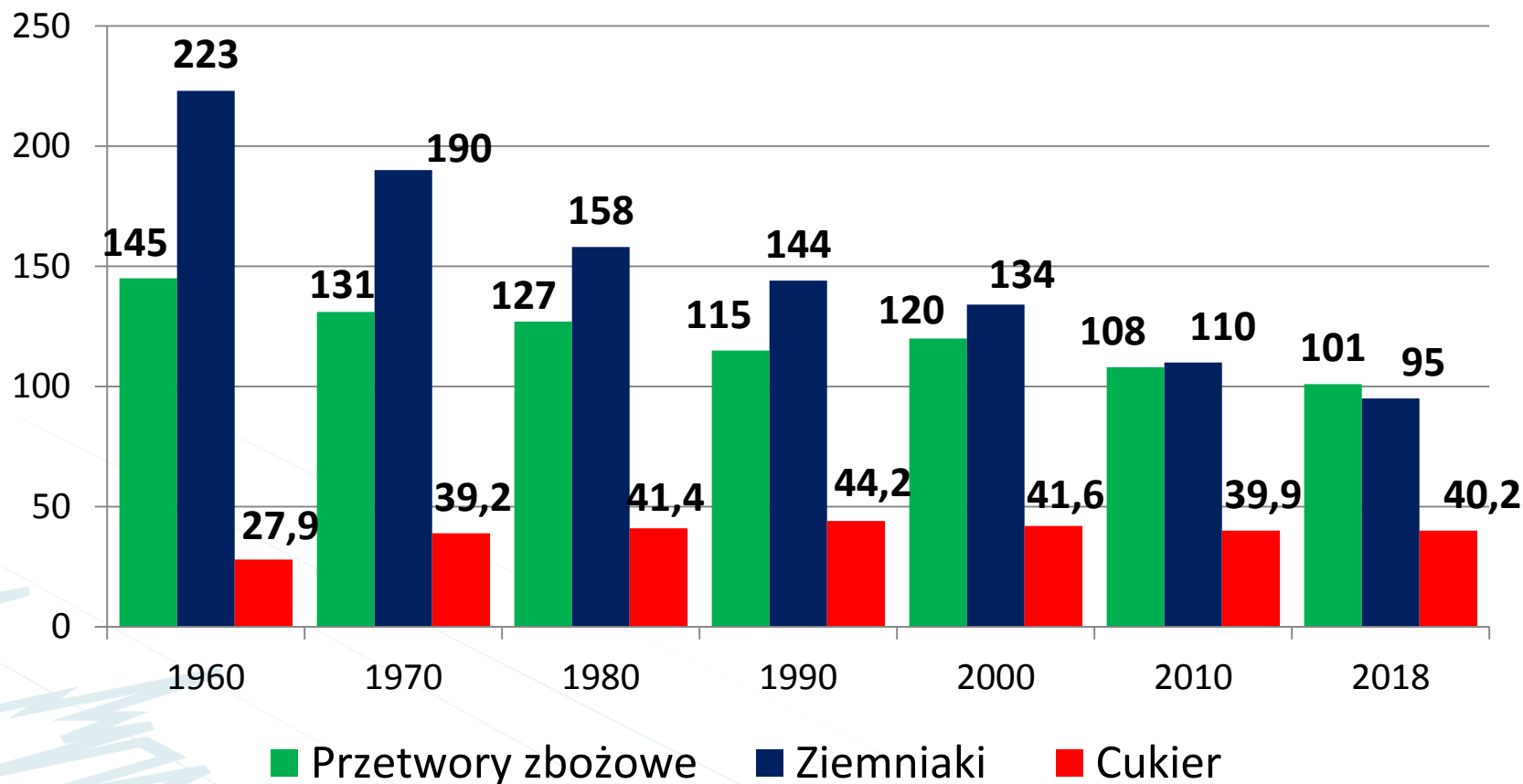
INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

* dla lat 1950-1990 – DNB, dla lat 1990-2019 – PKB

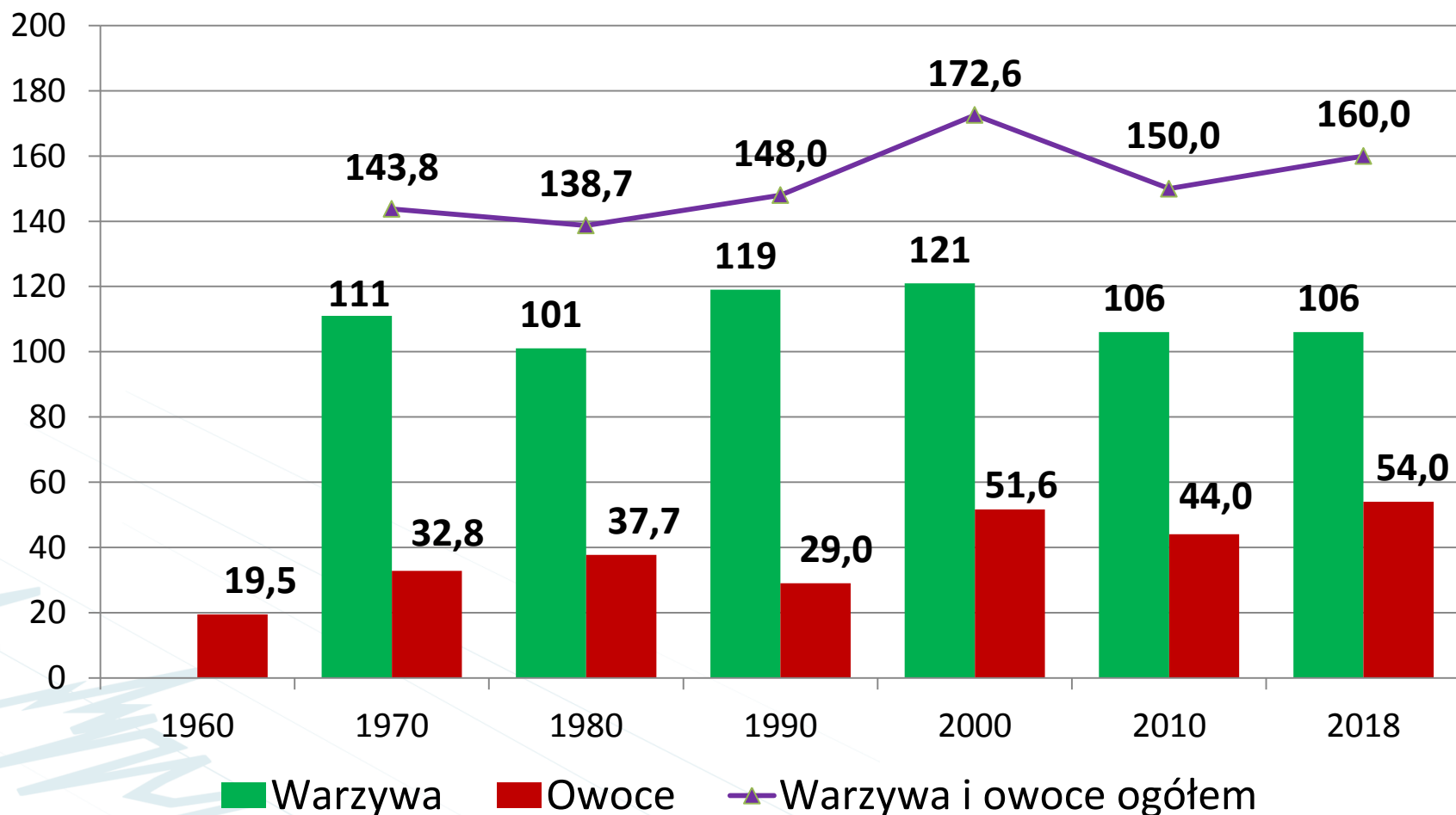
Źródło: dane GUS.

Tendencje w spożyciu przetworów zbożowych, ziemniaków i cukru w Polsce w latach 1960-2018 – w kg na mieszkańca

Ziemniaki – 57,4% ↓
Przetwory zbożowe – 30,3% ↓
Cukier – 44,1% ↑

Tendencje w spożyciu warzyw i owoców w Polsce w latach 1960-2018 – w kg na mieszkańca

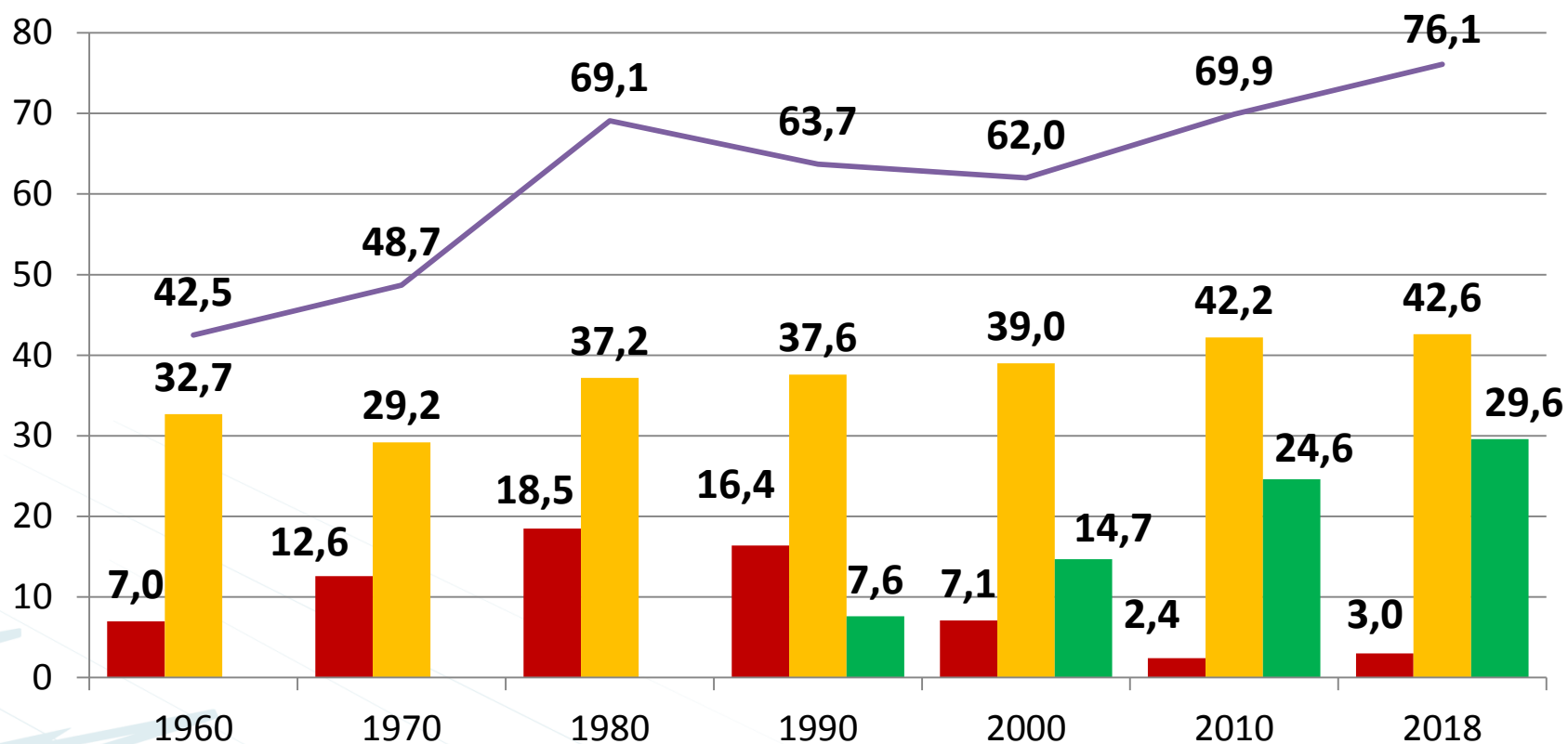
INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

Źródło: dane GUS.

Warzywa – 4,5% ↓
Owoce – 176,9% ↑

Tendencje w spożyciu mięsa w Polsce w latach 1960-2018 – w kg na mieszkańca

■ Mięso wołowe
 ■ Mięso wieprzowe
 ■ Mięso drobiowe
 — Mięso ogółem

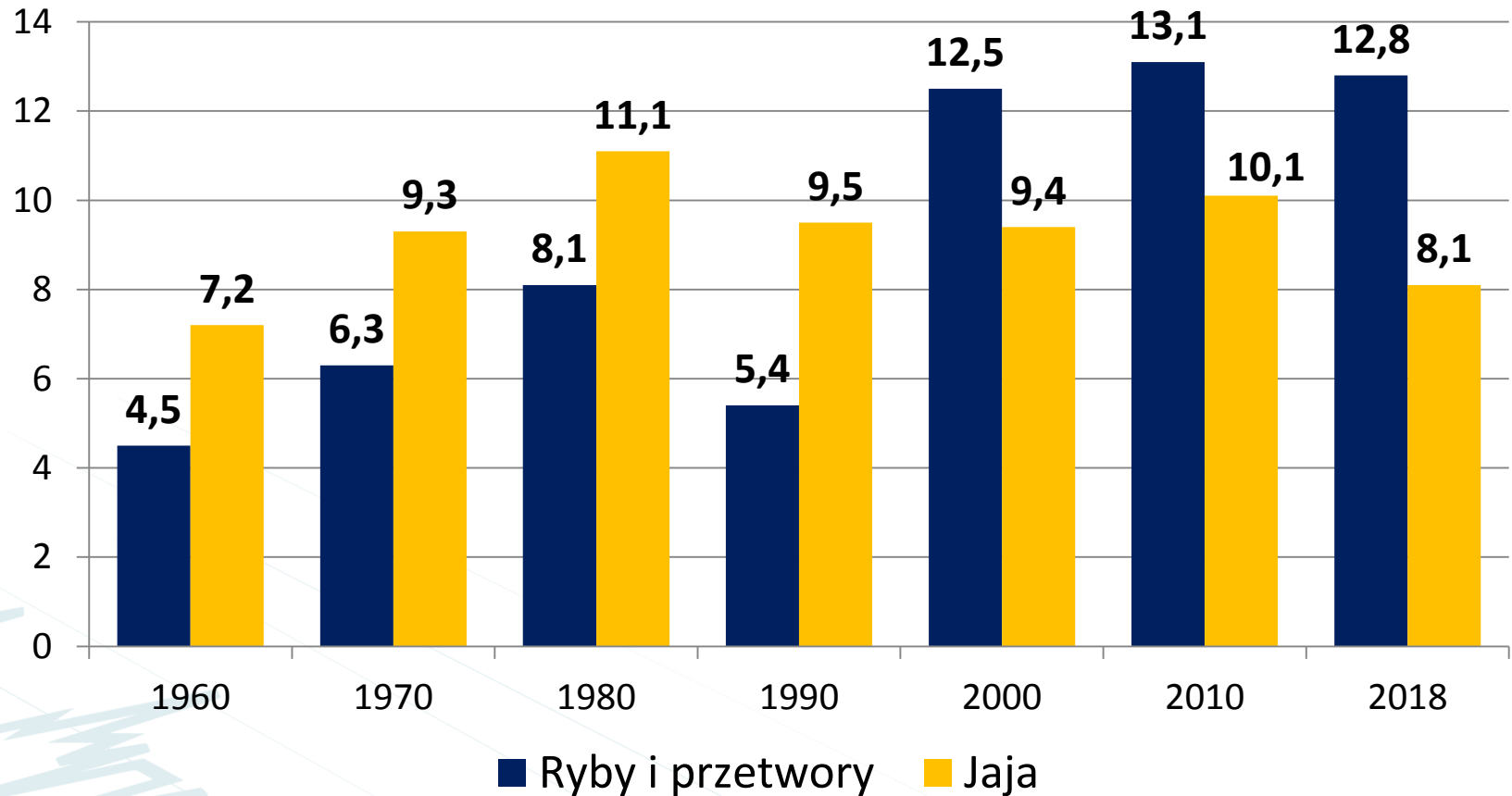
INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
 I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
 PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

Mięso wołowe – 57,1% ↓
 Mięso wieprzowe – 30,3% ↑
 Mięso drobiowe – 289,5% ↑

Źródło: dane GUS.

Tendencje w spożyciu ryb i przetworów oraz jaj w Polsce w latach 1960-2018 – w kg na mieszkańca

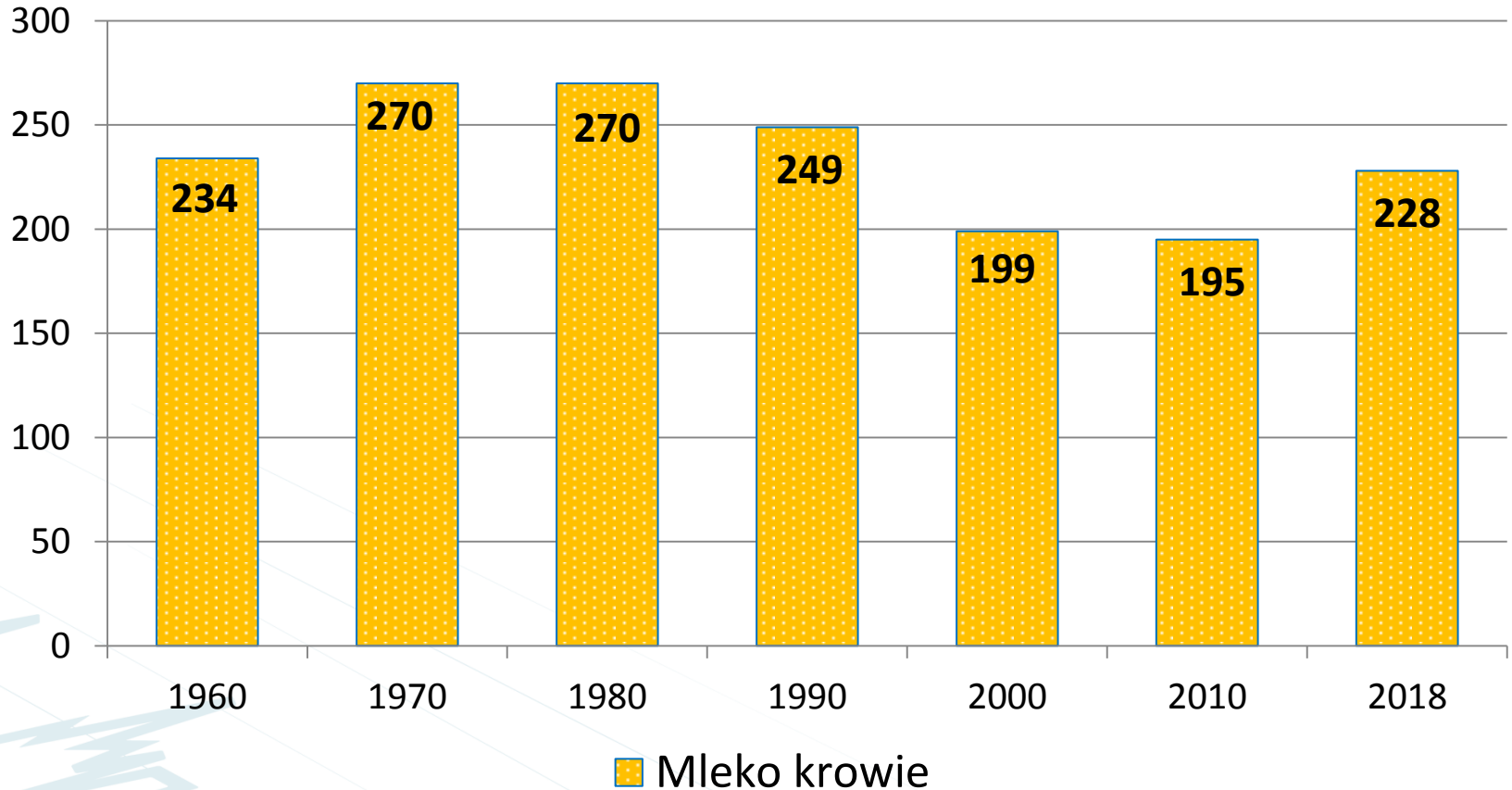
INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

Źródło: dane GUS.

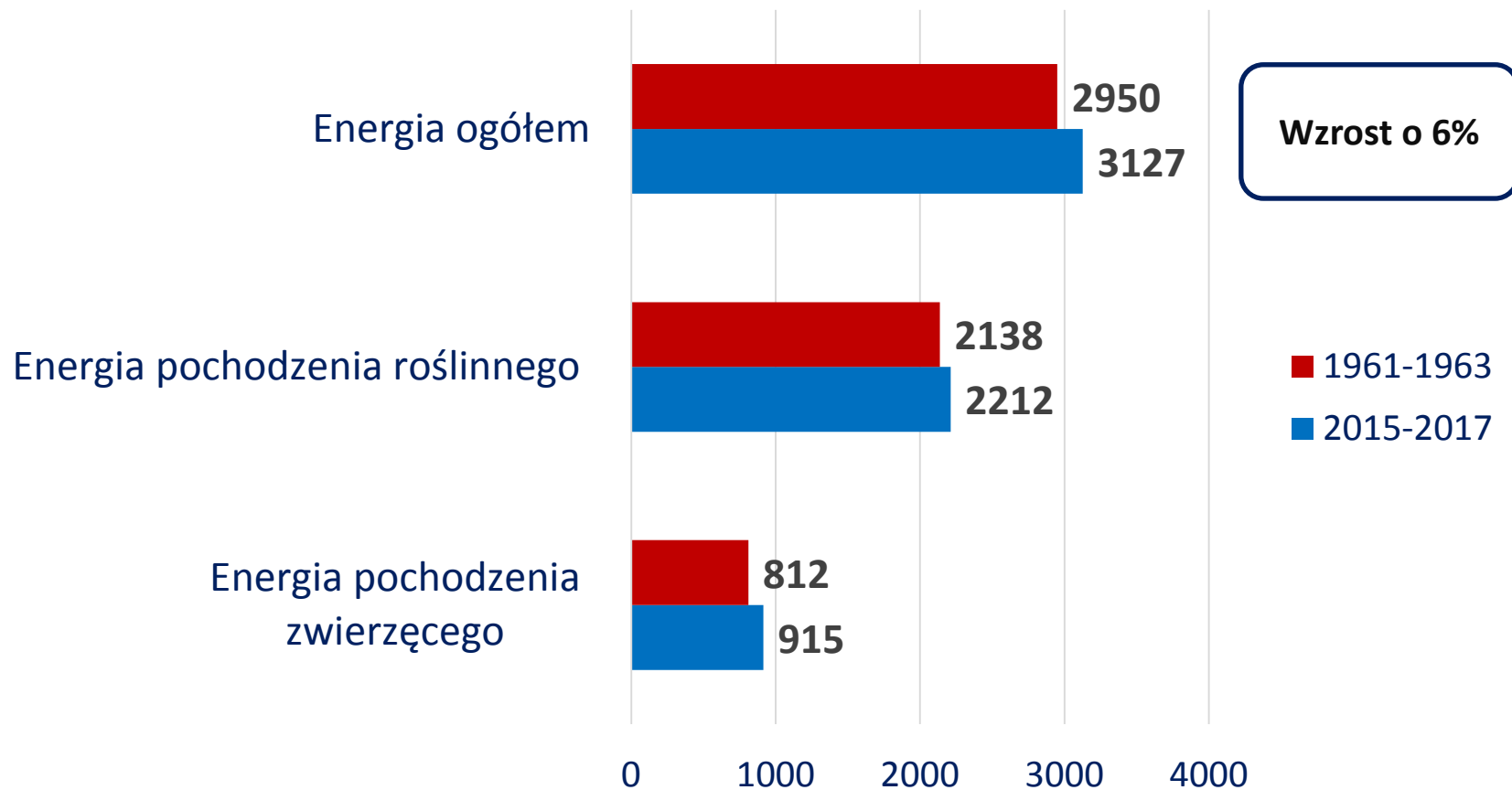
Ryby – 184,4% ↑
Jaja – 12,5% ↑

Tendencje w spożyciu mleka krowiego w Polsce w latach 1960-2018 – w kg na mieszkańca

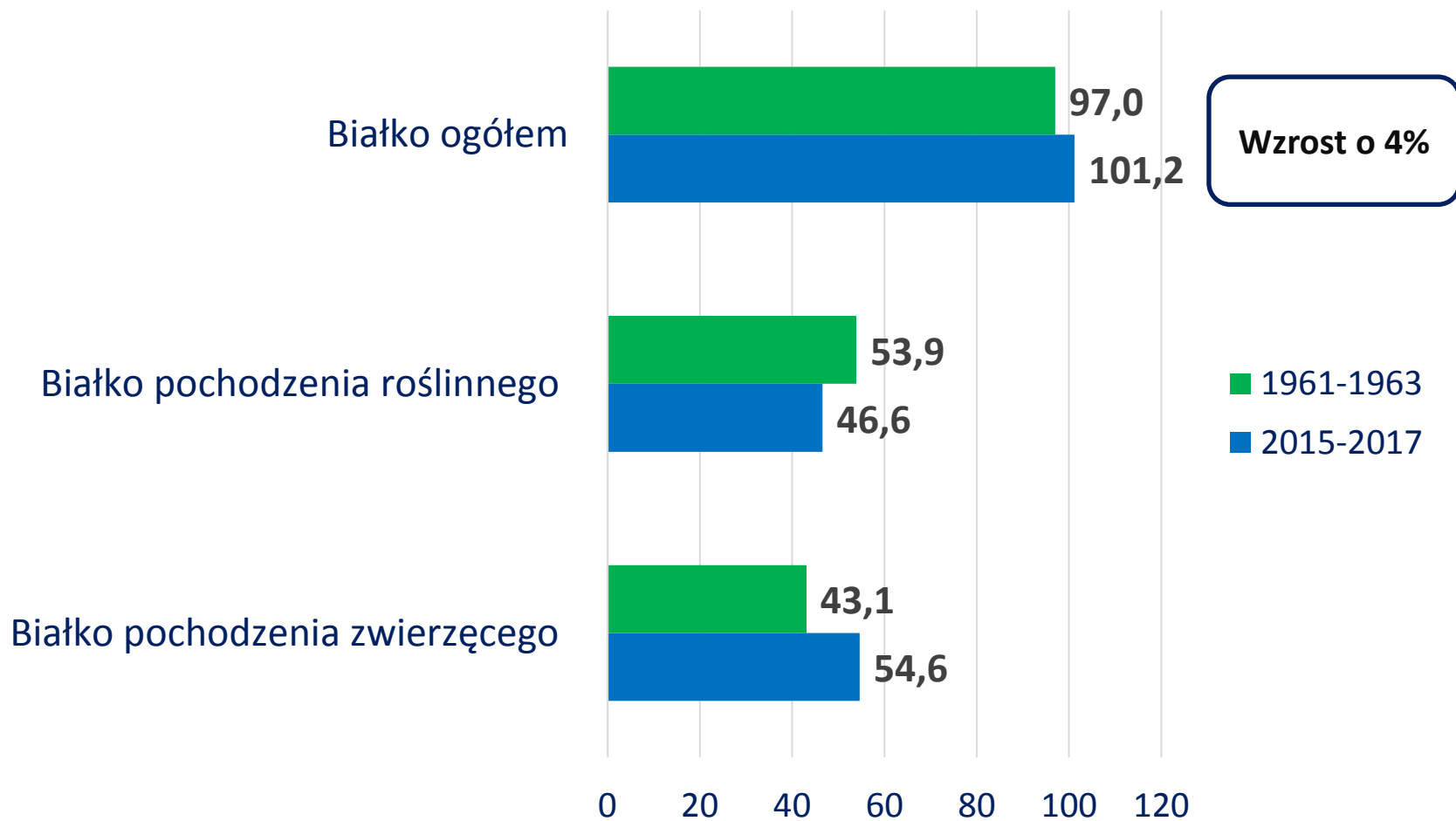
Mleko krowie – 2,6% ↓

Wartość energetyczna netto spożywanej żywności w Polsce – w kcal na mieszkańca dziennie

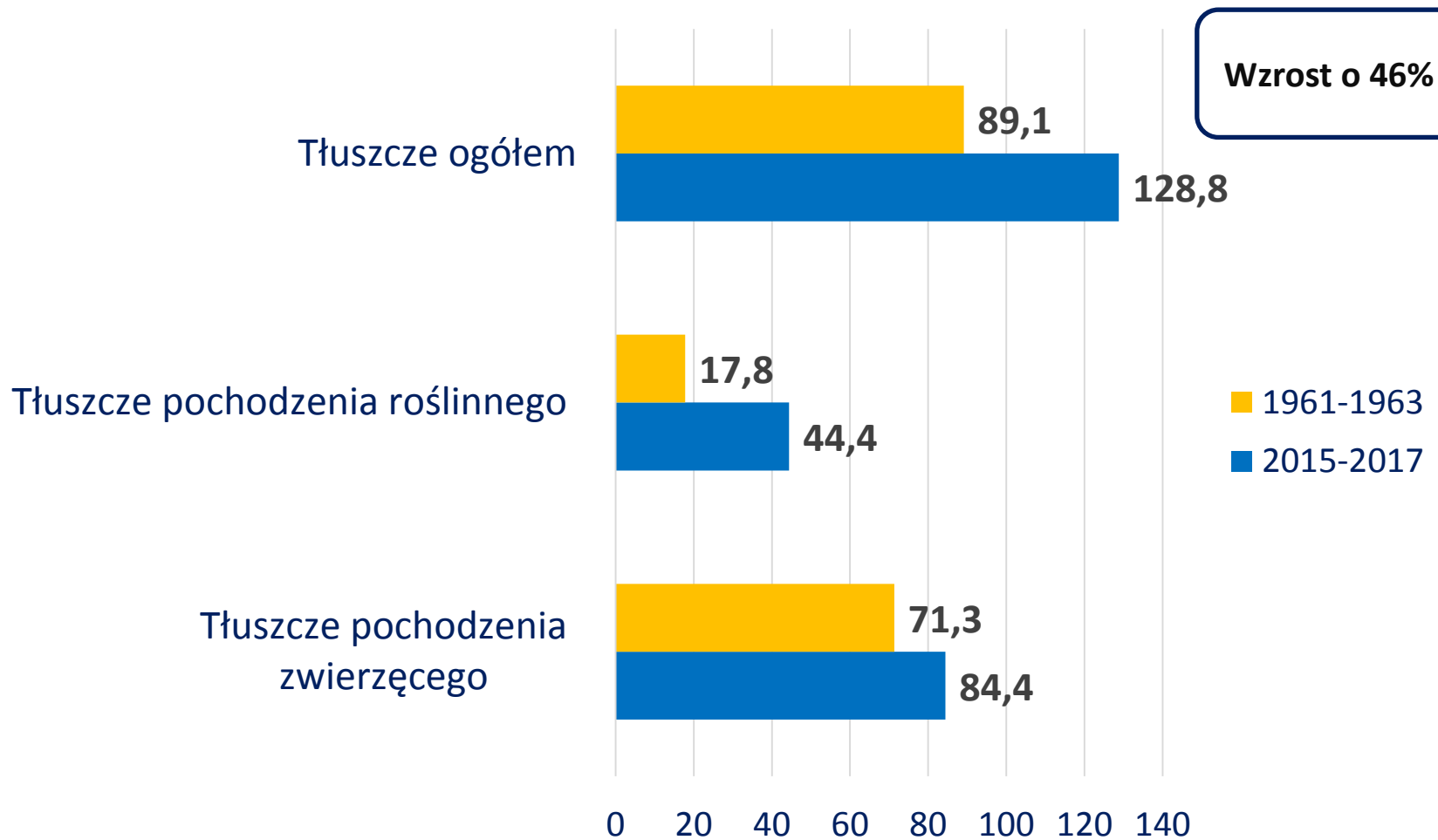

2520 kcal/dzień

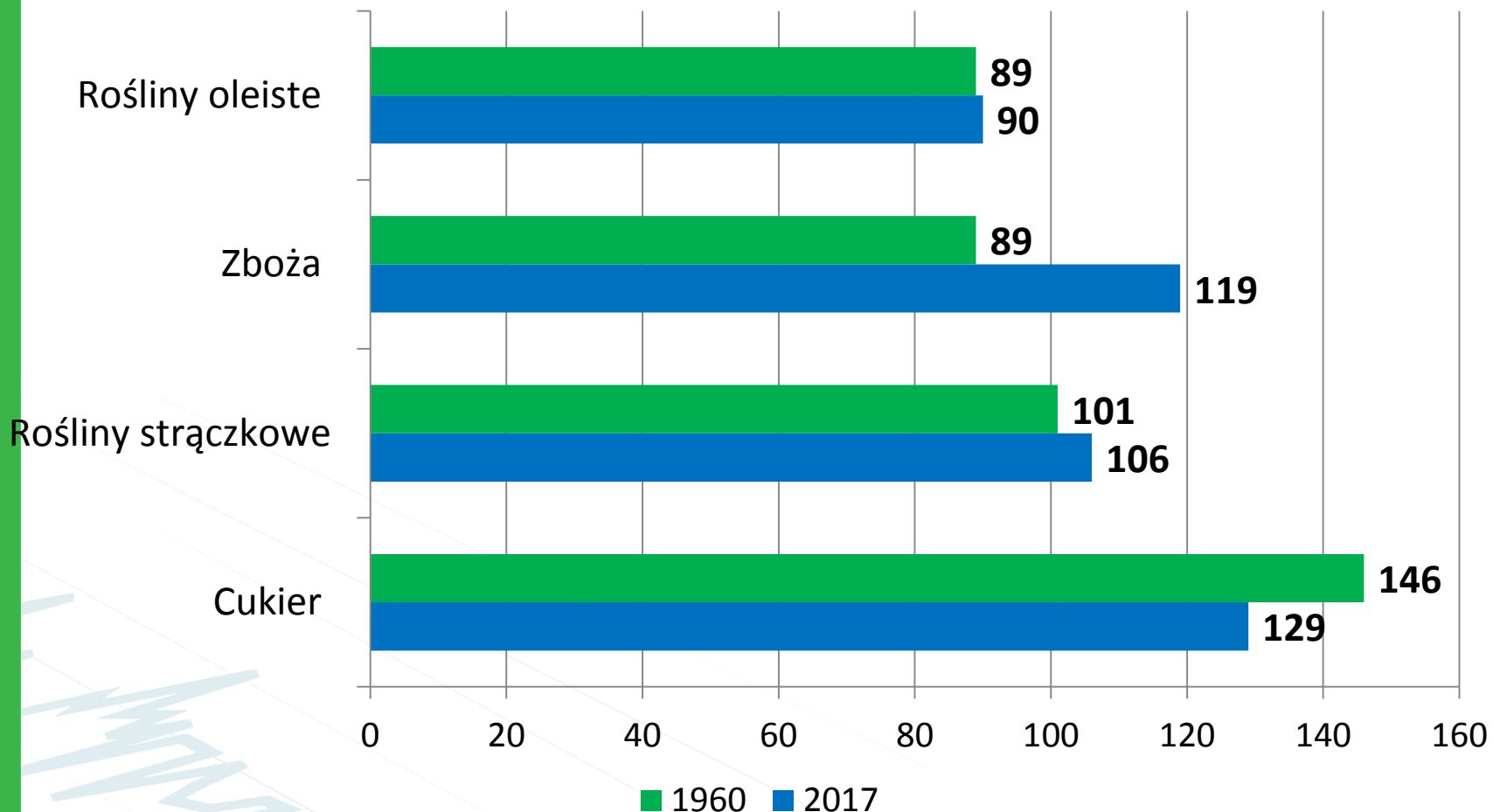
Poziom spożycie białka w Polsce – w gramach na mieszkańca dziennie

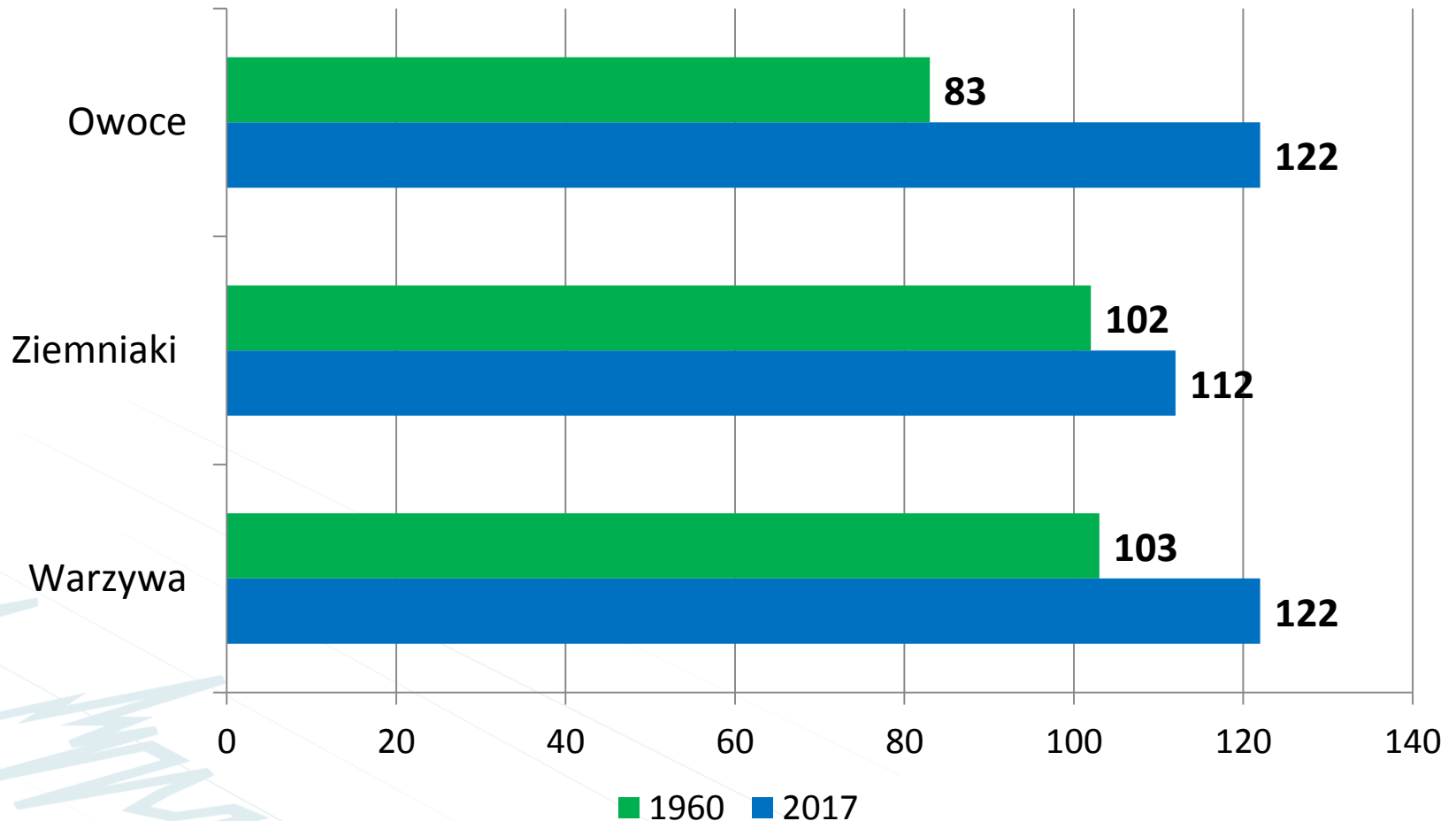
Poziom spożycie tłuszczów w Polsce – w gramach na mieszkańca dziennie

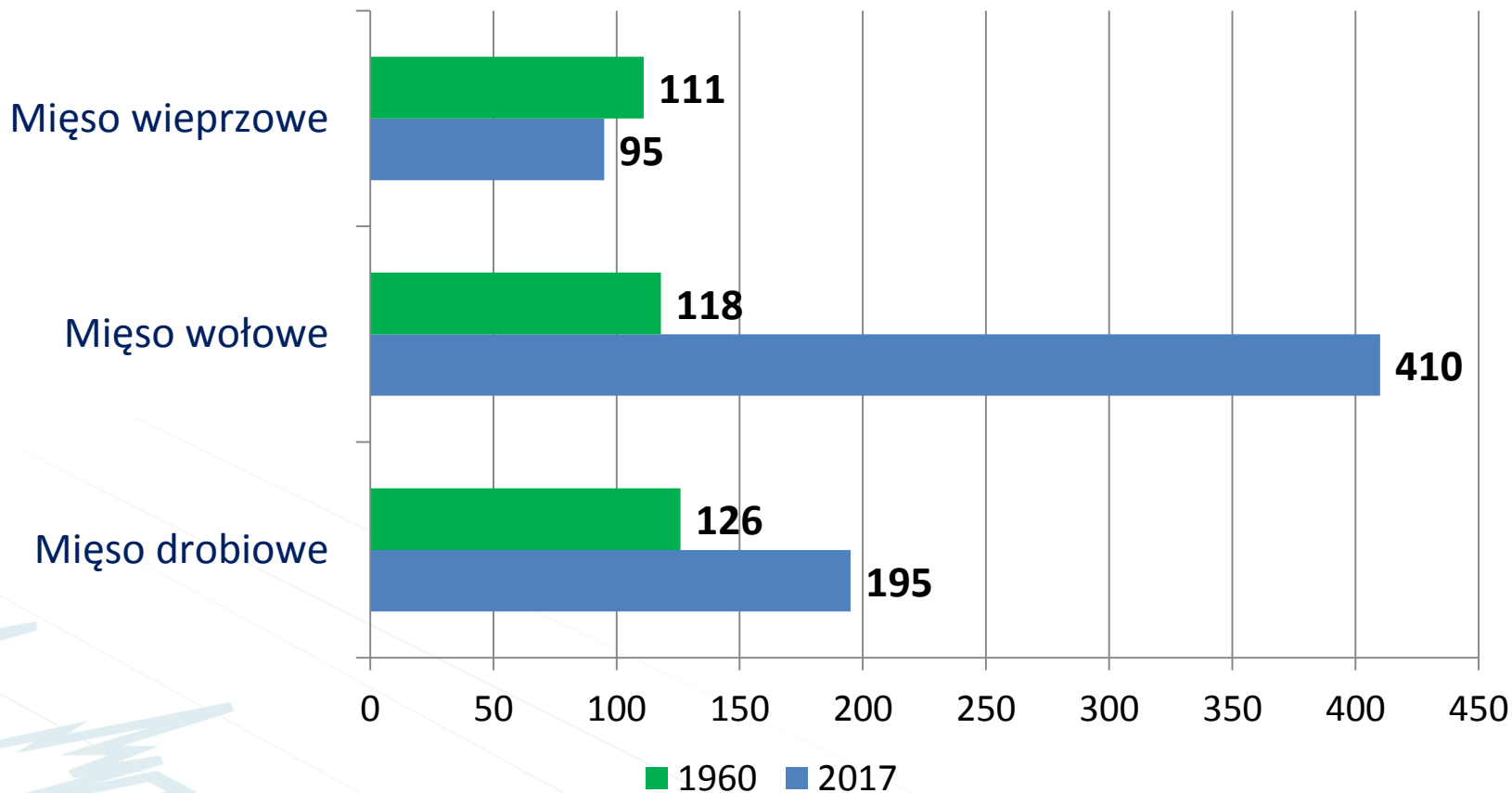
Samowystarczalność żywnościowa w zakresie produktów pochodzenia roślinnego w latach 1960 i 2017 – w %

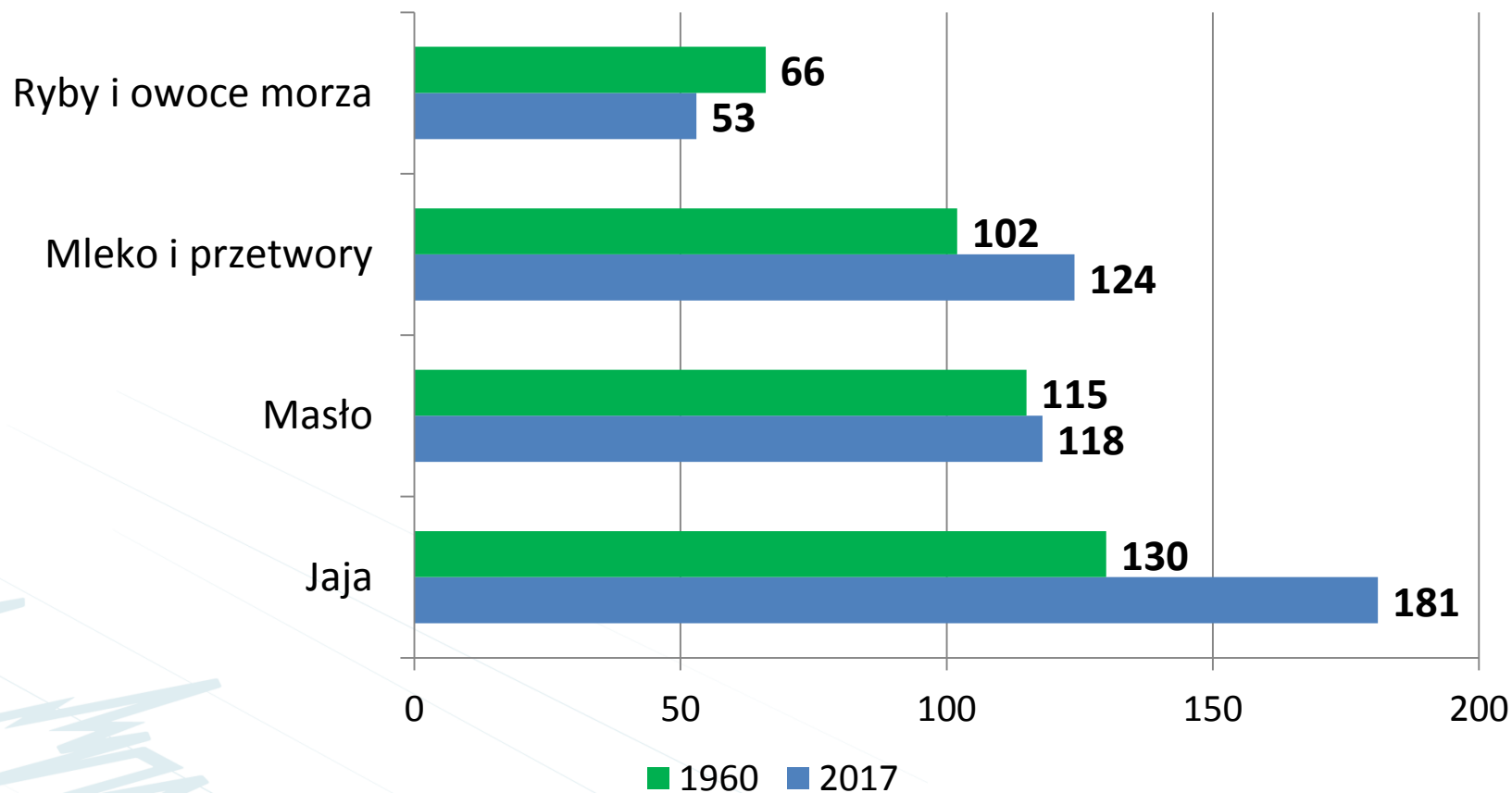
Samowystarczalność żywnościowa w zakresie produktów pochodzenia roślinnego w latach 1960 i 2017 – w %

Samowystarczalność żywnościowa w zakresie produktów pochodzenia zwierzęcego w latach 1960 i 2017 – w %

Samowystarczalność żywnościowa w zakresie produktów pochodzenia zwierzęcego w latach 1960 i 2017 – w %

Wnioski (1)

- W latach 1960-2018 dokonały się istotne zmiany w spożyciu podstawowych produktów żywnościowych w Polsce
- Do pozytywnych zmian w strukturze spożycia żywności należy zaliczyć **wzrost spożycia ryb, mięsa drobiowego** oraz **owoców**, zaś do negatywnych – **spadek spożycia warzyw** oraz **wzrost spożycia cukru i mięsa wieprzowego**.
- Decydujący wpływ na wyżywienie ludności w Polsce ma krajowe rolnictwo, które dysponuje potencjałem produkcyjnym wystarczającym do wyprodukowania surowców rolno-żywnościowych na poziomie zalecanym w prozdrowotnym wzorcu konsumpcji żywności (z wyjątkiem ryb i owoców morza).

Wnioski (2)

- Głęboka ewolucja poglądów na temat roli i znaczenia rolnictwa: w nauce i praktyce gospodarczej.
- Wielość modeli rozwojowych rolnictwa nawet w gospodarce globalnej.
- Relatywny spadek udziału rolnictwa w potencjale, jak i efektach produkcyjnych i akumulacyjnych wraz z rozwojem ekonomicznym.
- Postępujący *rozdźwięk* pomiędzy względnym udziałem rolnictwa w gospodarce a znaczeniem rynkowym i społecznym.

Rolnictwo w gospodarce przyszłości

- Ewolucja od kapitału materialnego do kapitału intelektualnego,
- W dalszym ciągu duże zróżnicowanie modeli rolnictwa w skali światowej - jednak mniejsze niż w innych sektorach?
- Rolnictwo jako podstawowy sektor i „klucz do ekspansji” gospodarek wielu krajów i regionów świata,
- Model przyszłości rolnictwa: czy postęp techniczny (biologiczny) oraz ograniczenia środowiskowe zmienią imperatyw koncentracji obszarowej?
- Czy możliwy jest „renesans” rolnictwa (reagraryzacja)?
(ograniczenia środowiskowe, pandemie, utrzymujący się głód, eskalacja konfliktów zbrojnych oraz aktów terrorystycznych, postępujące migracje międzyregionalne i międzykontynentalne itd.)

Dziękujemy za uwagę

Thank you for your attention

